

СИМВОЛІЧНЕ НАПОВНЕННЯ КОЛЬОРОНАЗВ У ПОЕЗІЇ ІВАНА ФРАНКА

У статті досліджено символічне наповнення кольороназв у поезіях Івана Франка як важливих одиниць індивідуального стилю письменника. На конкретних прикладах продемонстровано вживання колоративів у різних символічних значеннях, а також випадки їхнього авторського переосмислення. Акцентовано на тому, що в поетичних текстах письменника представлено надзвичайно широку палітру символів-кольоронайменувань, а це засвідчує високу художню культуру митця, його майстерне володіння словом та вишуканий художній смак. Лексеми-колоративи з актуалізованими символічними семами допомагають точно і тонко передати авторське світобачення, його погляди, переживання, етичні, психологічні й естетичні моменти мовомислення.

Автор статті доходить висновку, що колоративи-символи в поетичних текстах Івана Франка не лише слугують засобом створення художньо довершених поетичних дискурсів, а й часто вербалізують емоційно-експресивне ставлення до дійсності.

Ключові слова: символ, кольороназва, колоратив, сема, символічне наповнення, контекст, експресія.

Постановка проблеми та аналіз останніх публікацій. “Поет, коли береться малювати, то не чинить се виключно красками, фарбами, котрі у нього властиво є тільки словами, зчепленням таких і таких шелестів і гуків, але торкає різні наші змісли, викликає в душі образи різнородних вражень, але так, щоб вони тут же зливалися в одну органічну і гармонійну цілість” [12, 173], – таким бачив Іван Франко поетичне малярство і передав свої погляди у трактаті “Із секретів поетичної творчості”. У попередніх рядках цього ж трактату він стверджує “Ми вже сказали, що змісл зору дає найбагатший матеріал для нашого психічного життя, а тим самим і для поезії. Пригадаймо тільки великі контрасти світла і темноти і безконечну скалю кольорів, пригадаймо такі поняття, як високість і низькість, краса і бридкість, форма і рух, такі образи, як небо, поле, земля, гори і зрозуміємо, як глибоко сягає в нашу душу вплив зорового зміслу” [12, 169].

Людина отримала від Бога неоціненний дар – бачити світ у яскравих барвах. Дехто просто милується, а дехто передає своє захоплення іншим, за допомогою слова створює оригінальну символічну кольорову картину світу. Іван Франко очолював когорту других. Колір для нього – не лише окраса, чи візуальний елемент, а одна з найіндивідуальніших

рис авторського світоосягнення, своєрідне втілення образів, почуттів, емоцій.

Про Івана Франка в українському мовознавстві та літературознавстві написано чимало. Комуś може здатися, що вже й забагато. На творчість митця відгукнулися І. Денисюк, В. Корнійчук, Т. Гундорова, А. Мороз, М. Шалата, М. Гольберг, З. Гузар, Л. Полюга, В. Грещук, О. Баган, Л. Сенік, Б. Тихолоз та багато інших. Однак, хто може вичерпати “невичерпний атом”. Згадуваний І. Денисюк справедливо зауважив: “Своєю надпродукцією Франко просто приголомшував суспільність, і вона нерідко не встигала як слід осягнути й належно поцінувати її” [1, 138]. Неосягнуено залишається й символіка Франкових поезій, головно – кольористика. Маємо лише невеличкі дослідження присвячені цій проблемі. А тому вважаємо вивчення кольороназв крізь призму символіки поезій Івана Франка темою надзвичайно актуальною та багатонадійною.

Мета нашої статті – виокремити та проаналізувати художні властивості кольорів-символів поезій Івана Франка.

Виклад основного матеріалу. Дослідження кольороназв у лінгвістиці має свою давню традицію. Однак проблеми, що постають під час розгляду семантичного поля слів-кольоронайменувань, потенційно невичерпні. Вивчення процесів відображення кольоровідчуття у мові розпочалося ще за часів Аристотеля. Фізична і художня природа кольору була об’єктом прискіпливої уваги Й.-В. Гете. Зацікавлення колористикою триває і нині у різних філологічних галузях. Це фундаментальні праці І. В. Кондакова, Е. І. Мостепаненка, О. Лосева, К. Григор’яна, А. Варганова, Л. Зубової. Відомий російський поет А. Бєлий сказав: „Кольори у поетів – суть душі” [Цит. за: 6, 343]. В українській філологічній науці дослідження кольороназв найповніше представлені у розвідках Л. Пустовіт, О. Дзівак, Н. Клименко, Л. Ставицької, М. Коцюбинської, Л. Лисиченко, А. Критенко, І. Бабій, Т. Ковальової. Естетика і поетика колористики І. Франка частково досліджувалася у статтях О. Дея, Т. Панько, А. Тверді.

Лексика на позначення кольору характеризується багатством семантичної наповненості та виконуваних функцій у контексті твору, що дозволяє розширити традиційну символічність слів, усталені переносні значення, акцентувати на важливих світоглядних та етичних моментах. Кожен автор має власний підхід до відображення колірної гами. Це зумовлено його мистецьким хистом, художнім світобаченням, а передовсім – ідеєю, яку він прагне донести до читача.

Індивідуальне бачення світу, уміння глибоко й розмаїто відчувати життя в найрізноманітніших його проявах властиве кожному таланови-

тому митцеві, який під впливом світогляду, життєвого досвіду, морально-етичних переконань по-своєму сприймає й осмислює реальну дійсність. Окремі враження, спостереження, переживання у його свідомості трансформуються в цілісну гармонійну картину, особливий образний світ, нову естетичну модель – своєрідний художній аналог буття [5, 286].

Іван Франко витворив свій унікальний, неповторний, глибоко індивідуалізований вид буття за допомогою кольору. І це буття ми спробуємо проілюструвати на конкретних прикладах.

Життєвий шлях ДмитраПавличка був густо помережений “червоними і чорними нитками”. Доля Івана Франка поскупилася на червониніті, затебула щедрою на чорні, сірі і похмурівідтінки. Однак митець поривався до світла. Променіцього світланерідко пробивають не тільки життєве полотно поета, але й поезію. Образи-символи світла і темряви в поезіях Івана Франка невіддільні один від одного, становлять діалектичну єдність протилежностей.

Укладачі Словника символів культури України В. Коцур, О. Потапенко, М. Дмитренко зазначають, що поняття *темрява* виступає символом нерозвинутих можливостей, відсталості, неосвіченості, аморальності; з іншого боку – це символ захисту від лихих сил. Досить часто темрява асоціюється з негативним перевнем, вона є атрибутом зла, а інколи й уособленням злих сил. Образ темряви, що використовується для характеристики людини, виражає своєрідний „субстрат“ її пристрастей. Питьма часто пов’язується з пеклом і пекельними муками. У позитивному плані темрява символізує порятунок від небезпеки, від очікуваного лиха. Вона ховає все від людського ока [9, 152]. Аналогічні тлумачення цього символу подибуємо і в словнику В. Жайворонка.

Іван Франко переосмислив, пропустив крізь призму свого світовідчуття і світобачення цей архетипний символ і подав нам його у новому світлі, розгорнув і доповнив уже існуючі символічні ряди. Митець застосує різноманітні вербальні виразники аналізованої лексики: *темрява, питьма, мгла, сумерк, туман, мла, темнота*. Інтенсифікаторами семантики виступають означення „чорна“ („Кому люба чорна питьма...“), „осіння“ „холодна“ („У осінній мглі холодній“), „німий“ („У незнання сумерцінімім“), „кромішня“ („І сниться їм бідним у питьмі кромішній“) та ін.

Світло ж символізує дух, інтелект, моральність. Воно супроводжує любов і красу, творчість, виступає уособленням Ісуса Христа, оновлення життя, правди, істини, добра. Світло – це і сонце, і вогонь. Іван Франко невтомно пробивав темряву ночі, торував шлях до світла, тягнувся до сонця:

Ти, розуме-бистроуме,
Порви пута віковії,
Що скували думку людську!
Двигни з **пiтьми** люд робучий,
Двигни з **пiтьми** – та до мене!
Розхитай в нiм **ясні** думи,
Розрости бажане волі... [11, 105].

Тема боротьби світла з темрявою пронизує усі поезії митця, засвідчує його життєве та мистецьке кредо:

З гнітом і **тьмою**,
З розбратанєм братів
Сміло до бою
До кінця наших днів,
За серця й совісти
Ясним показом
В збройній готовності
Ходімо разом! [11, 158].

Письменникові було нестерпно боляче бачити муку українського народу в мороці незнання.

В твоїм підгір'ю ллєсь **світло жалочє**
В струях хрустальних, бурлить і кипить;
Чом же ти, **світло** в чужі землі шлючи,
Сам мусиш **темний**, непросвітний жить? [11, 202].

Символістема **світло** в цій поезії актуалізує символічні компоненти “знання”, “розум” “освіченість” “духовність”, лексема “**темний**” виступає вербальним індикатором сем “отупіння”, “занепад”, “хаос”.

Іван Франко зазначав: “Дуже часто поет послуговується грою кольорів у природі, щоб характеризувати зміну людського чуття. Є се звісна поява, що в добрім настрої чоловікові вся природа видається ясною, всміхнутою, свіжою і веселою, а в пригнобленні – понурою, темною, хорою”[12, 172]. Мабуть, сам того не відав, що писав про себе:

Я не можу, не можу спинити того,
Що, мов **чорная**хмара, на мене йде,
Що, мов буря, здалека шумить-гуде!
Я не хочу на світі завадою быть,
Я не хочу вдуріть і живцем озвіріть –
Радше **темною** ніч, аніж **світло** зустріть![11, 246-247].

Поет, який повсякчасно закликав до світла, у миті розчарування, особистих переживань і болю, надає перевагу темряві, обирає смерть (ніч), а не життя (світло). Такою миттєвою слабкістю неодмінно ско-

ристаються. І.Франко це розумів, як ніхто, і тому бурхливо вибухає рядками:

Я декадент? Се новина для мене!
Ти взяв один з могожиття момент,
І слово темнепідшукав та вчене,
І Русівозвістив: “Ось декадент!” [11, 257]

Лексема “**темне**” символізує зло, зневагу, підступ.

Життя людини, народу та природи невіддільні одне від одного. Дуже часто сумний настрій у житті природи темним серпанком огортає буття цілого народу:

Понад степи і поле, гори й доли,
Понад діброви, **зжовклим** листом вкриті,
Понад стернища, зимним вихром биті,
З плачем сумним, мов плач по кращій долі,
Понад селища бідні, непошиті
Хатки, обдерті і пусті стодоли,
Понад люд **темний**, сумовитий, голий,
Ви пливете по **мглистому блакиті** [11, 109].

Ось така колористична палітра заповонила не тільки природу, а й усе суспільство. **Зжовкле листя** символізує занепад, смерть, втрачені і розбиті надії, невідворотність кінця. **Темний люд** – це відсталість, пригнобленість, покірність, приреченість, занепад, і навіть **блакить**, яка завжди виступає знаменням радості, мрії, оповита мглою.

Однак не варто падати духом, адже гряде вічний революціонер, який не уступить пітьмі поля:

Розвалилась зла руїна,
Покотилася лавина,
І де в світі тая сила,
Щоб в бігу її спинила,
Щоб згасила, мов огонь,
Розвидняющий день [11, 97].

Одвічні символи добра і зла, правди і лжіписьменник вивів у цій поезії з глибинних пластів людської філософської думки, зокрема з Біблії, і одягнув у звичні, традиційні мовні форми – „огень”, „пітьма”, „темрява”. Це допомогло ствердити: жодні сили не здатні протистояти світлу, перемозі божественного над інфернальним.

Лексеми на позначення кольору багатогранні й багатозначні. Так, поняття **темний**, не завжди виступає символом чогось поганого чи зловісного. Воно може нести в собі імпліцитні, скажімо, сенси, „заспокоєння”, „насолада”, „втіха”, „відрада”:

Як люблю я по лісі блукати
У гарячу днину літну,
В **темній** тіні дерев спочивати,
Де тиша ніби просить до сну! [11, 203]

Образно кажучи, крізь темні та похмурі відтінки Франкових поезій, упевнено пробиваються світла пасма радості, щастя, життя. Поет не тільки бачить, а й відчуває світ кольорами, пензлем слова малює те, що не здатні витворити фарби. І дійсно, важко намалювати кохання, чи досконало відтворити образ коханої, та слово у руках генія творить дива:

Тричі мені являлася любов.
Одна несміла, як лілея **біла**,
З зітхання й мрій уткана, із обснов
Сріблястих, мов метелик, підлетіла
Купав її в **рожевих** блисках май,
На **пурпуровій** хмарі вранці сіла
І бачила довкола рай і рай! [11, 240].

Білий колір символізує чистоту, вірність, незрадливність. Споглядання білого, образи білого викликають у людини гаму яскравих, урочисто-святкових і піднесено-радісних почуттів. Коли ж маємо поєднання лексем “лілея біла”, то в уяві відразу постає образ Богородиці. Хіба ж можна краще змалювати кохану? Та митцю цього мало. Його кохана виткана із **срібла**, що символізує ніжність, ласку, трепет. Кохання зображене в образі **пурпурової** хмарки, що поєднує в собі містику і реальність, вигадку і дійсність, є уособленням мрій, бажань та пристастей, що матеріалізувалися, а ще неземної краси. В такому спектрі подав письменник своє перше кохання, яке проніс крізь усе життя.

І. Франко активно використовує у поетичних творах загальнономвні значення колоративу **білий**, суттєво збагачує денотативне мікрополе цього означення. Це допомагає йому створити образи візуального плану, чітко зафіксувати колористичний момент дійсності [10, 66]. Однак білий колір не завжди символізує радість, світло. Він може свідчити про доліснідушечні стани, горе, переживання. І поволі трансформується у лексеми „блідий“.

Явилась друга – гордая княгиня,
Бліда, мов місяць, тиха та сумна,
Таємна й недоступна, мов святиня [11, 240].

Лексема **блідий** приходиться на заміну білому. Це вже не ніжність, а холод, відчуження, і навіть смерть.

Гама кольорів у поезії “Тричі мені являлася любов” корелює з авторською гамою почуттів. З кожним наступним захоплення чи новим

коханням поета, змінюється вектор переживань і болю. Піку закоханий зазнає з появою третьої коханої, що була “жінщина чи звір”:

І дивні іскри починають грати
В її очах – такі **яркі**, страшні
Жагою повні, що аж серце стине [11, 241].

Лексема **яркі** вступає символом зневаги, жорстокості, ненависті, що веде закоханого до смерті.

Особливо гостро драматичні внутрішні стани й переживання ліричного героя в аналізованому вірші передає колоратив “**червоний**”. Додаткового емоційного й експресивного навантаження йому додає лексема полум’я, яка підсилює драматизм ситуації, сигналізує про небезпеку, загрозу. Органічно вписується в такий своєрідний пейзаж і лексема кров, що теж вказує на трагічну текстову (і життєву!) перспективу:

Спершу я думав, що бокує, тоне
Десь в тіні, що на мене й не зирне, –
Та враз мов бухло **полум’я червоне**.
За саме серце вхопила мене,
Мов Сфінкс, у душу кігтями впялилась
І смокч**екров**, і геть спокій жене [11, 241].

Як противага смерті й занепаду в багатьох текстах Івана Франка з’являється **зелений колір** – архетипний символ життя, буяння, оновлення і весни, не лише у природі. Лексеми на позначення зеленої барви реалізують у поезії митця позитивне емотивно-оцінне значення, оскільки вона асоціюється передовсім із життям, спокоєм, миром. А ще зелений колір – це знак юності, надії, радості.

Бачить чоловік,
Що зо стіни безодні, зо стрімкого
Скального обриву худа берізка
В щілині виросла й вершок **зелений**
Понад безодню к сонцю піднімає [11, 277].

“Худа берізка”, яка зі скельного урвища “вершок зелений” “к сонцю піднімає” – знаковий образ, який чи не найдоречніше відбиває світогляд митця, уособлює його шлях “крізь терни до зірок”.

За допомогою колоративу “зелений” автор витворює свій концепт дійсності, висловлює впевненість у світлій будущині:

Обрубане дерево знов**зеленіє**,
І місяць із серпа зновповнийстає;
Се бачачи, чесні, не трайте надії,
Хоч доля гнівная вас гонить і б’є [11, 270].

Багатогранною символічною кольоровою палітрою переливається поезія “**Зелений явір**”: це і життєствердний **зелений колір** (“Зелений

явір”, “зеленійшаива”), і колоратив **червоний**, який у цьому випадку актуалізує семи „краса“ і „кохання“ (“Червона рожа, червона рожа, Над усі квіти гожа”), і лексема **золотий**, що уособлює неперевершену вроду (“Золоті зорі в небеснім морі”), і кольоропозначення **чорний**, яке в поєднанні із соматизмом „очі“ символізує спокусу, звабу (“Та над всі зорі внизу і вгорі – Її чорнії очі”). Довершують картину **срібнії** тони, автор вдається до метафоризації, аби передати всю глибину почуття, яке зародилося в серці (“Голосні дзвони, срібнії тони, Слух у них потопає”) [11, 222].

Не оминув Іван Франко своєю увагою і колір неба. Часто в його поезіях знаходимо лексеми **блакить**. **Синій колір** символізує постійність, відданість, досконалість, мир, роздуми, покірність, душевну рівновагу, побожність, щирість, безсмертя. Для Франка **блакить** – це ще й велич, безкінечність, а також знак недосяжного ідеалу, що найповніше втілення знайшла у поезії романтиків:

Чи жаль тобі цвіту на радощі світу?
На радощі світу?
Чи бурі боїшся, чи грому з **блакиту**?
Чи грому з **блакиту**? [11, 223].
Як же я
Ще вчора вас любив, о зорі,
Тебе, **блакити**! [11, 236].

Колоратив **блакить** чудово передає відчуття висоти і глибини буття, а ще усимволізовує свободу, вільні душевні поривання:

Рад би я яструбом плавать в **блакиті**,
Травкою ніжною пнятись з землі,
Хвилею бурхать о скали розбиті,
Мушкою гратись в вечірнім теплі [11, 104].

Високою продуктивністю та популярністю в поезіях Івана Франка користується лексема **золотий**. Поєднання її з іншими поняттями шляхом метафоризації допомагає втілити бажану словесну образність, якнайточніше передати почуття й емоції. Найчастіше колоратив **золотий** актуалізує семи „довершеність“, „вишуканість“, „позитивна емоційна оцінка“, „вартісність“, „піднесеність“.

Встань, орачу, встань!
Сій в щасливий час **золоте** зерно! [11, 99].
Злотих снів, тихих втіх,
Щирих сліз і любови,
Чистих поривів всіх
Не встидайсь, не губи! [11, 101].

Висновки. Кольорова палітра поезій Івана Франка – явище надзвичайно багатогранне та художньо довершене. У ньому поєднані високий інтелектуалізм митця та вибаглива простота, відкритість та доступність. Дослідити таке широке і багатогранне тло у межах однієї статті – нездійсненна місія. Письменник розгорнув перед нами строкате життєве полотно, що рясніє найрізноманітнішими символічними барвами, передає його світовідчуття та засвідчує художній хист. Треба тільки навчитися читати не очима, а серцем.

1. Денисюк І. Невичерпність атома/ І. Денисюк – Львів, 2001. – 318 с.
2. Дмитренко М. Символи українського фольклору: Монографія/ М. Дмитренко – К.:УЦКД, 2011. – 400с.
3. Жайворонок В. Знаки українськоїєтнокультури: Словник-довідник / В. Жайворонок – К.: Довіра, 2006. – 703с.
4. Кононенко В. Символиукраїнськоїмови / В. Кононенко – Івано-Франківськ: Плай, 1996. – 272 с.
5. Корнійчук В. Ліричний універсум І.Франка / В. Корнійчук – Львів, 2004. – 608 с.
6. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика українськоїмови/ Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько – К.: Вища школа, 2003. – 475 с.
7. Панько Т.І. Слово „золотий“ у поезії І. Франка/ Т. І. Панько//Рідне слово. – К. –1974. – Вип. 8.
8. Полюга Л. Слово в поетичному тексті Івана Франка/ Л. Полюга. – Львів, 1977. – 186 с.
9. Словник символів культури України / За заг.ред. В.П.Коцура, О.І.Потапенка, М.К.Дмитренка. – К.:Міленіум, 2002. – 260 с.
10. Твердь Анастасія. Колористика у поетичній творчості Івана Франка (до питання про семантико-асоціативне поле білої гами)/А. Твердь// Збірник студентських наукових праць. Матеріали звітної конференції студентів філологічного факультету за 2005 рік. – Дрогобич: Коло, 2006. – 77с.
11. Франко І. Вибрані твори: В 3-х т. Т.1: Поезії, поеми / Ред.колегія: Скотний В. та інші; упор. Шалата М. – Дрогобич: Коло, 2004. – 824 с.
12. Франко І. Вибрані твори: В 3-х т. Т.3: Літературознавство, публіцистика / Ред.колегія: Скотний В. та інші; упор. Шалата М. – Дрогобич: Коло, 2004. – 824 с.
13. Франко І. Із секретів поетичної творчості // Іван Франко. Твори в 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1981 – 1985.

The given article deals with the symbolic meaning of color names in Ivan Franko's poetry, as they are considered to be an important unit of the author's individual style. The usage of the color words in various symbolic meanings and cases of the author's ways of their reconsideration is illustrated in particular examples. The main attention is focused on the author's wide palette of symbol-color names. It proves the author's high level of artistic culture, his perfect feeling for word, artistic thought and

sophisticated poetic taste. Author's world outlook, feelings and thoughts are reflected in his poetry by using color words.

The author of the article comes to the conclusion that color-symbols in Ivan Franko's poetry serve not only the means of poetic discourses creation, but also denote emotional-expressive attitude to the reality.

Key words: *symbol, color name, color word, seme, symbolical meaning, context, expression.*